

Ключові слова: педагогічна система, естетичне виховання, художньо-трудова діяльність, педагогічні умови, декоративно-ужиткове мистецтво.

В статье рассмотрены компоненты педагогической системы школы и педагогические условия, которые будут способствовать эстетическому воспитанию школьников общеобразовательной школы средствами декоративно-прикладного искусства.

Ключевые слова: педагогическая система, педагогические условия, эстетическое воспитание, художественно-трудовая деятельность, декоративно-прикладное искусство.

In the article there's made an analysis of components of the educational school system and of the pedagogical conditions, which will help the aesthetic pupils' education with the means of arts and crafts.

Key words: pedagogical system, pedagogical conditions, aesthetic education, art and work activity, arts and crafts.

УДК 371.5
ББК 74.580

С.І. Самаріна
м. Ніжин, Україна

ПРОБЛЕМА ШКІЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Розвиток українського суспільства, його освітнього потенціалу потребує розробки нових підходів до організації цілісної системи виховання та навчання молоді з урахуванням прагнень до здобуття освіти загальноєвропейського рівня. Унаслідок розширення інформаційної насиченості вітчизняної шкільної освіти виникає необхідність формування високоорганізованої та морально-стійкої особистості, здатної не тільки до усвідомлення цінності набутих знань, але й до особистого сприйняття норм моралі, правил поведінки, що є основними характеристиками дисциплінованості та вихованості особистості. Проте, розробка нових навчальних і виховних концепцій не можлива без усвідомлення історичного потенціалу та досвіду педагогічної думки, детального аналізу її минулих досягнень та прорахунків. Виходячи з вищезазначеного, у нашому дослідженні ми пропонуємо розглянути теоретичні аспекти проблеми дисципліни учнів, які була характерні для виховного процесу вітчизняної школи другої половини ХІХ – на початку ХХ століття.

Аналіз педагогічних публікацій і наукових праць показав, що проблема формування дисципліни учнів, методів і засобів її вироблення цікавить вітчизняних науковців, наприклад її дослідженням займаються О. Белікова, О. Бірюкова, О. Скринська, С. Степанов, О. Федько, А. Яворський, І. Титаренко. Проте, історико-педагогічний аспект даного питання не достатньо висвітлений і розроблений сучасними науковцями, зокрема проблема дисципліни учнів у другій половині ХІХ – початку ХХ століття потребує детального вивчення і аналізу, що робить наше дослідження своєчасним і актуальним.

Досліджуючи проблему дисципліни учнів в історії шкільної освіти в Україні другої половини ХІХ – початку ХХ століття ми здійснили детальний аналіз праць, публікацій науковців, педагогів вищезгаданого періоду з метою вивчення та порівняння їхніх поглядів відносно основних аспектів дисциплінування учнів. Насамперед, нас зацікавили авторські праці, в яких педагогічні та наукові діячі розкривали своє бачення поняттєво-термінологічного апарату з проблематики нашого наукового пошуку, зокрема таких як: дисципліна, шкільна дисципліна, мета, завдання та принципи формування дисципліни учнів, основні методи та засоби формування дисциплінованої поведінки шкільної молоді.

З огляду на визначену проблему, пропонуємо розглянути сутність поняття дисципліна учнів, яке науковці другої половини ХІХ – початку ХХ століття тлумачили як шкільну дисципліну.

Аналіз педагогічної літератури другої половини XIX століття показав, що для шкільної дисципліни даного періоду було характерне «установлення внѣшняго порядку» [9, с. 77]. Так, у посібнику Лінднера з виховання для навчальних закладів, що здійснюють підготовку учителів ми знайшли визначення шкільної дисципліни, яка трактується як сукупність засобів керівництва з метою підтримки у школі зовнішнього та внутрішнього порядку. Зовнішній порядок передбачав належне відвідування учнями школи, витриману, спокійну поведінку школярів під час уроків і шкільних перерв, належну поведінку у громадських місцях, тоді як до внутрішнього порядку належали «сосредоточенное внимание въ школѣ» та сприяння учня шкільній справі домашньою старанністю [10, с. 144]. Н. Роков у статті «О выработкѣ идеала въ нравственномъ воспитаніи» зазначає, що дисципліна являє собою дотримання і підтримку порядку, тоді як порядок засновується на встановлених правилах і законах [12, с. 12].

Як зазначалося вище, шкільна дисципліна другої половини XIX століття була спрямована не лише на вироблення зовнішнього порядку, а й на формування внутрішнього порядку уважності й «домашняго прилежанія» [10, с. 146]. Проте, педагоги вважали, що внутрішній порядок – це результат не стільки виховання як «хорошого обученія» [10, с. 146], коли вчитель повинен вміти зацікавити учня навчанням і створити передумови для старанного виконання ним домашніх завдань [10, с. 150]. Лінднер називає внутрішній порядок «розумовою дисципліною» і визначає її як «суму виховних впливів, що походять від навчання» і сприяють виробленню моральності у вихованців [10, с. 143].

Слід наголосити, що у другій половині XIX століття дисципліну учнів розглядали переважно як зовнішній показник їхньої моральної культури, що виявлялася у дотриманні визначених школою норм поведінки та шкільного порядку, тоді ж як на початку XX століття педагоги починали замислюватися над місцем свідомості та волі учня у виробленні дисципліни в школі. Так, у науково-педагогічній статті К. Лебединцева «Какъ поддержать дисциплину въ нашей средней школѣ», ми знаходимо таке визначення поняття дисципліни учнів: дисципліна – це сукупність норм, які регулюють відношення вихованців до процесу навчання, однокласників й до педагогічного складу навчального закладу [9, с. 71]. В основу концептуального підходу до проблеми дисципліни К. Лебединцевим покладено поняття: «масове навчання», спільна праця, «суспільне почуття» [9, с. 71-74]. Науковець вважає, що процес формування дисципліни учнів має спиратись на принцип «масового навчання», що в цілому притаманний системі шкільної освіти початку XX століття. На думку автора, педагоги, спираючись на даний принцип, зможуть розвинути й закріпити такі риси дисциплінованості учнів як: звичка до охайної та систематичної праці, здатність погоджувати свої дії з діями інших учасників певної групи таким чином, щоб потреби всіх учасників були задоволені якнайкраще [9, с. 72]. Виходячи з принципу «масового навчання» виникає можливість позитивного використання спільної праці учнів, яка дозволяє розвинути в учня «суспільне почуття» – важливого елементу впливу на вихованців під час вироблення навичок дисциплінованої поведінки. За К. Лебединцевим, спільна праця учнів уможливорює узгодження своєї роботи з роботою інших учнів з метою досягнення спільного результату. Це забезпечує: усвідомлення своїх обов'язків кожним з вихованців, утвердження рівності в правах кожного учасника, виховання поваги до інтересів та думок своїх колег. Серед форм спільної роботи науковець і педагог розглядає: навчальну діяльність, спільний відпочинок на перервах, «суспільні ігри», сутність яких полягає у діях «партії противъ партіи», різноманітні екскурсії, спільне читання, видання учнівської преси [9, с. 73]. Саме під дією цих факторів, на думку науковця, формується дисципліна учнів, закріплення норм та правил, які «такъ необходимы для культурной жизни» [9, с. 74].

На початку XX століття у педагогічній науці та практиці набула поширення ідея проте, що успіх процесу, спрямованого на формування навичок дисциплінованої поведінки учнів, залежить від принципів на яких побудовано шкільну виховну справу. Так, К. Лебединцев вважав, що за для досягнення найкращого результату і достатнього рівня дисципліни

вихованців необхідно, по-перше, щоб характер норм та правил шкільного життя базувався на принципі їх доцільності з точки зору самих учнів, оскільки лише усвідомлення доцільності шкільної дисципліни усуне привід для її порушень [9, с. 75]. По-друге, для встановлення порядку в школі, потрібно вибудовувати відносини з учнями на принципах довіри, а саме – «принцип довіри ко всьому, хто не изобличень въ предосудительномъ поступкѣ» [9, с. 80], а по-третє, школа має пам'ятати, що зовнішній шкільний вплив потрібно будувати не на принципі відплати, а на «телеологических» засадах, тобто використовувати засоби усунення негативних наслідків правопорушень порушником дисципліни для нього самого і його оточуючих, а також попередження повторення вчинку у подальшому [9, с. 80-81].

Виходячи з вищезазначеного, мету шкільної дисципліни на початку XX століття можна визначити як вироблення звички до систематичної праці, розвиток самодіяльності й суспільних почуттів учнів шляхом введення доцільних вимог дисципліни, роз'яснення доцільності правил та норм поведінки у навчальному закладі та поза ним, а також втіленням у виховний процес принципу, що будується на «телеологических» засадах.

Акцентуємо увагу на тому, що даний підхід до проблеми дисципліни, що характеризується зародками свідомого ставлення учнів до дисциплінарних правил та норм поведінки, почав розроблятися лише наприкінці XIX – початку XX століття, тоді як шкільний справі другої половини XIX століття був притаманний «самодавлющий характер» дисципліни [9, с. 57] з регламентацією зовнішнього порядку у школі. Зауважимо, що метою шкільної дисципліни у навчальних закладах другої половини XIX століття було облаштування зовнішнього порядку, оскільки педагоги не володіли засобами внутрішнього впливу на волю та свідомість учнів шляхом створення зацікавленості у справі, роз'яснення доцільності вимог дисципліни, а підтримували шкільний порядок лише зовнішніми засобами [9, с. 77] такими як: залякування, підозрілість і недовіра до моральності учня.

Подальший аналіз проблеми зумовлює необхідність детального вивчення основних методів формування дисципліни учнів у закладах шкільного типу в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття.

Дослідження педагогічної літератури та архівних джерел даного періоду показали, що під поняттям методу науковці розуміли «мѣры понужденія», які використовували вихователі з метою вироблення дисциплінованої поведінки учнів [3, с.5]. Науковці та педагоги виділяли 2 групи методів: негативної і позитивної дії, а саме «мѣры запротительного характера от отрицательныхъ вліяній» і «мѣры положительного воздѣйствія» [6, арк. 14]. Перша група методів (заборонного характеру) передбачала відсторонення учнів від різноманітних спокус [6, арк. 15] шляхом заборон та накладення покарань за певні провини, тоді як друга група методів (позитивного впливу) покликана була попереджувати негативні вчинки та морально розвивати учнів [6, арк. 15]. До методів негативної дії відносилися різні види покарань, а до методів позитивної дії належали: вироблення правильного режиму школи [6, арк. 16], різноманітні заохочення, приклад «возбуждающей подражаніе», навіювання і переконання, [1, с.5-6], «повиновение» (слухняність) [4, с.33].

Найбільшого поширення набув метод негативної дії – покарання, який розглядався як «ограничение въ пользованіи благами или лишение такового пользованія» [9, с. 75]. Даний метод був спрямований на викорінення певних негативних нахилів, що були шкідливими для учня чи суспільства [9, с. 76]. В основу дії даного методу було покладено механізм остраху вихованця перед можливим накладенням покарання, тому, на думку педагогів, покарання здатно було утримати учня не лише від вчинку, а й від повторення певної провини [9, с. 81]. Науковці наголошували, що покарання має базуватися на основних принципах: по-перше, ступінь суворості покарання має залежати від тяжкості провини [3, с.21], по-друге, покарання має одразу слідувати за провинною [3, с.27], а по-третє, накладаючи покарання потрібно враховувати індивідуальні особливості кожного учня [3, с.21]. Серед основних форм покарань виділяли: найпростіші – докір, докірний погляд чи слово, далі за ступенем

суворості слідували догани, суворі догани, арешт [3, с.22-27], повідомлення батьків, звільнення з навчального закладу і окремо виділяли фізичні покарання [3, с.22-27].

Діаметрально протилежним методом дисциплінування учнів позитивної дії вважався метод заохочення, який передбачав схвалення поведінки учня шляхом винагород, проте він використовувався значно менше ніж покарання. У педагогічній практиці досліджуваного періоду практикувалися такі види винагород: відмінні оцінки [3, с.8], подарунки (переважно книги), похвальні грамоти, медалі, занесення на дошку пошани, так звану «золоту дошку», а також схвалення учителя у вигляді «слова похвали, слова одобрення і ласки» [3, с.6]. У системі виховання нагороджували учнів як за відмінну поведінку [7, арк. 84 зв] так і за старанність [3, с.6], тобто за належну внутрішню дисципліну, проте, часто педагоги наголошували, що нагороди за схвальну поведінку лише наносять шкоду, оскільки розвивають в учнів ліцемерство [3, с.8].

Наголосимо, що схарактеризовані вище методи мали прямий вплив на конкретну особистість, оскільки педагоги використовували їх з метою схвалення чи осуду певних вчинків учнів, проте, наступний метод, який ми пропонуємо до розгляду, а саме, вироблення режиму, був загальнодисциплінуючим, що передбачав точну внутрішню організацію навчально-виховної справи.

У педагогічних та архівних джерелах зазначено, що режим – це «правильність і точність дій усієї внутрішньої організації навчально-виховної справи» [5, арк. 9], направлених на привчання учнів «до порядку, до правильних репродуктивних занять» [6, арк. 16]. Режим вважався методом позитивної дії, ефективність якого залежала від його правильної розробки й оптимальності втілення у навчально-виховний процес школи. Він передбачав організацію часу учнів на навчання, відпочинок, самостійні заняття таким чином, щоб «регулярність і безперервність розумової праці» [6, арк. 16] надавала можливість вихованцям практикуватись «у самостійних справах» [8, с.13].

Метою встановлення режиму у шкільних закладах вважалася оптимальна організація розумового розвитку та морального виховання школярів шляхом формування дисципліни у навчальному закладі [6, арк. 16].

Серед методів, що передбачали вироблення дисципліни учнів шляхом позитивної дії, був особистий приклад учителів, вихователів і керівників навчальних закладів. Особливого значення даному методу вироблення дисципліни надавалося у роботі зі старшими учнями, починаючи з п'ятого класу [5, арк. 9]. Педагогічний персонал мав бути взірцем моральності в очах учнів, своєю поведінкою спонукати вихованців до гарних вчинків, сумлінним виконанням своїх обов'язків завойовувати авторитет і повагу серед учнів, а сміливістю, вірою у самого себе і своїх вихованців заробляти у них довіру [3, с.15]. Аналіз педагогічних джерел показав, що до особистості педагогічного діяча ставилися певні вимоги, які мали забезпечувати моральний розвиток учнів, їхню дисципліну на основі позитивного прикладу. Проте, не лише власною поведінкою викладачі сприяли формуванню дисциплінованої поведінки учнів, а й знанням певних методів, за допомогою яких здійснювалося оптимальне вироблення дисципліни у середніх навчальних закладах. До таких методів відносилися методи позитивної дії: навіювання, переконання, роз'яснення і вироблення слухняності.

Метод навіювання вважався ефективним способом впливу на учнів молодшого шкільного віку, коли педагог, спираючись на здатність дитини сприймати інформацію «без критики», прищеплював вихованцям любов до шкільних правил, закону і виховував «відразу до усього поганого» [1, с.5]. Переконанню як методу формування дисципліни, надавалася перевага у роботі зі старшими школярами з метою попередження протиправних вчинків. На думку науковців, для ефективного реалізації даного методу у виховному процесі, педагогу необхідно було не лише мати авторитет серед учнів, а й розвинути у дітей здатність до розмірковування [1, 6]. До способів переконання відносили приклади із розповідей, біографій відомих людей, власного досвіду [2, 368], а також написання творів на теми, що потребують самостійних суджень про значення морального виховання [11, арк.20]. До роз'яснення

педагоги вдавалися у випадку, коли учень уже вчинив негативну дію і вихователь хоче пояснити йому його помилку з метою попередження повторення даного вчинку [3, с.13]. Серед основних способів роз'яснення використовували бесіди [5, арк. 9], в яких класні наставники і вчителі пояснювали учням чинні правила, розкривали їхню сутність, попереджували вихованців від їх порушень, закликали до законності у діях й до особистої відповідальності за наслідки протиправних дій [11, арк. 19 зв.]. Ще один метод позитивного впливу, який розглядали науковці, полягав у вихованні слухняності учнів, який розвивав у них почуття обов'язку та виховував волю, а також передбачав навчання учнів «виконувати закон, дотримуватися порядку і зберігати «благочиніє» [4, с.233-234].

Отже, проведене нами дослідження теоретичних аспектів проблеми дисципліни учнів в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття показало, що у навчальних закладах шкільного типу домінувала позиція вироблення зовнішньої дисципліни учнів, оскільки керівництво навчальних закладів здебільшого розглядало дисципліну як засіб збереження репутації навчального закладу. Водночас, на початку XX століття науковці почали наголошувати на необхідності виховання внутрішньої дисципліни учнів, як сукупності норм, які регулюють ставлення вихованців до процесу навчання. У результаті аналізу архівних джерел ми дійшли висновку, що наприкінці XIX – на початку XX століття наголошувалося на доцільності використання методів позитивного впливу у справі формування дисципліни учнів з обмеженням застосування різноманітних покарань, оскільки вважалося, що виховний потенціал покарань значно нижчий за дієвість навіювання, переконання, роз'яснення і виховання слухняності у їхньому комплексному застосуванні.

Література:

1. Бехтеревъ В.М. Вопросы воспитания въ возрсаѣ первого дѣтства.—С.-Петербургъ: Типографія Б.М. Вольфа, 1909. – 41с.
2. Бэнь Александръ проф. Воспитаніе какъ предметъ науки / Перводъ съ англійского Ф. Резенера. – Спб., 1879. – 383 с.
3. Горбовъ Н. О внѣшнихъ приемахъ воспитания въ народной школѣ. – Москва: Изданіе К.И. Тихомирова, 1904. – 51с.
4. Демковъ М. О принципахъ науки воспитания // Педагогический сборникъ: Вырезка. – Часть неофіціальная. – 1898. – № 10. – С. 205-241.
5. Дѣло Педагогическаго Совета Нѣжинской А.Ф. Крестинской Гимназіи съ распоряженіями высшаго начальства принимаемыми къ исполненію и руководству за 1907-1912 годы. – Державний архів Чернігівської області у м. Ніжині (далі ДАЧОН), ф.1235, оп.1, спр.1, арк. 1-16.
6. Дѣло Педагогическаго Совета Нѣжинской А.Ф. Крестинской Гимназіи съ проэктомъ правилъ ученицъ Гимназіи и формой дневника и объ организаціи надзора, 1907. – ДАЧОН, ф.1235, оп.1, спр.35, арк. 1-19.
7. Журналъ засѣданій педагогическаго совѣта за 1880/81. – ДАЧОН, ф.1367, оп.1, спр. 253, арк. 1-76.
8. Классовскій В. Мысли о воспитаніи и близкихъ къ нему вопросахъ. – Москва: Изданіе книгопродавца-типографа М.О. Вольфа, 1872. – 221 с.
9. Лебединцевъ К.Ф. Какъ поддержать дисциплину въ нашей средней школѣ // Педагогическая мысль. – 1904. – вып.1. – Изданіе Коллегіи Павла Галагана / Под ред. И.А. Сикорского и И.И. Гливленко. – С. 56-86.
10. Линднеръ. Общѣе ученіе о воспитаніи: Учебный текстъ для употребленія въ учебныхъ заведеніяхъ, приготавливающихъ учителей и учительницъ. – Глуховъ, 1886. – 167 с.
11. Протоколы засѣданій педагогическаго Совета гимназіи при Институтѣ князя Безбородко, 1903-1904. – ДАЧОН, ф.1367, оп.1, спр. 1802, арк. 1-127.
12. Роковъ Н. О выработкѣ идеала въ нравственномъ воспитаніи// Вѣстникъ воспитания (научно-популярный журналъ для родителей и воспитателей / Под редакціей д-ра Н.Ф. Михайлова. –М.: Типо-литторграфія В. Рихтеръ, 1896.— №3. – С. 1-29.

На основі педагогічних праць і архівних джерел другої половини XIX – початку XX століття здійснено теоретичний аналіз проблеми шкільної дисципліни. Визначено мету, завдання шкільної дисципліни, окреслено методи та прийоми виховання дисциплінованості учнівської молоді у вищезначений період.

Ключові слова: дисципліна, шкільна дисципліна, зовнішній порядок, внутрішній порядок, методи формування дисципліни, покарання, заохочення, шкільний режим, навіювання, переконання, роз'яснення.

На основе педагогических трудов и архивных источников второй половины XIX - начала XX века осуществлен теоретический анализ проблемы школьной дисциплины. Определены цели, задачи школьной дисциплины, обозначены методы и приемы воспитания дисциплинированности учащейся молодежи в вышеуказанный период.

On the basis of educational publications and archival sources in the second half of the XIXth – early XXth century made a theoretical analysis of the problem of school discipline. Defined goals, tasks, subjects, methods and techniques outlined education share the discipline of pupils in the second half of the XIXth – early XXth century.

УДК 378.147.381.036
ББК 74.200

О.Д. Сидоренко
м. Вінниця, Україна

ВПЛИВ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА НА ТРУДОВУ ПІДГОТОВКУ УЧНІВ

Побутові речі декоративно-ужиткового мистецтва виготовлені й художньо оздоблені кустарним чи промисловим способом, мають практичне та естетичне значення. Поверхня цих речей оформлена та декорувана і не вступає у протиріччя з утилітарною формою, а знаходиться у тісному зв'язку з нею, складаючи одне ціле. До таких речей належать художньо оздоблених посуд, одяг, меблі, декоративні тканини, килими, вишивка, мереживо і т.д.

Зародки декоративно-ужиткового мистецтва нашого народу губляться в глибині тисячоліть. На знайдених на Чернігівщині кістках мамонта вчені помітили вирізьблений геометричний орнамент - меандр, що пізніше набув поширення у мистецтві Стародавньої Греції. Це була творчість пращурів сучасних українців.

Декоративно-ужиткове мистецтво охоплює широке коло предметів із різних сфер людської діяльності. Для їх виготовлення використовуються різноманітні матеріали: метал, дерево, глина, кістка, камінь, скло, штучні матеріали, вовна, льон тощо. Матеріал, з якого виготовляють певні речі, вимагає своєрідної, характерної лише для нього техніки обробки.

Вимогами декоративно-ужиткового мистецтва є доцільність форми предмета та відсутність протиріччя між його декоративною і ужитковою функціями. Витвори цього виду мистецтва несуть на собі риси національних традицій, які втілюються у формі предмета, матеріалі, техніці його обробки, художніх сюжетах та орнаментальних мотивах декорування.

Предмети декоративно-ужиткового мистецтва бувають двох видів. Вироби, виготовлені одним народним майстром чи ремісником-кустарем, розглядаються як предмети народного мистецтва, а вироби масового виготовлення, народжені на заводах і фабриках, розглядаються як предмети художньої промисловості.

Мета: розглянути вплив декоративно-ужиткового мистецтва на формування творчого розвитку особистості в процесі трудової підготовки.

Безумовно, учні в процесі трудової підготовки мають володіти, насамперед, технічним мисленням, технікою і технологічними процесами. Проте учні повиненні мати достатній рівень художнього мислення.

Поєднання технічної культури і декоративно-ужиткового мистецтва, в одній особистості особливо важливе для навчання і виховання учнів. Сьогодні на уроках трудового навчання вже не вивчають обробку деревини, металу без урахування економічного, естетичного, екологічного, морального, художнього та національного аспектів. Саме тому ми звертаємо увагу на актуальність декоративно-ужиткового мистецтва при розвитку творчих здібностей учнів.